

HENRIKE FREY-ANTHES, *Unheilmächte und Schutzgenien, Antiwesen und Grenzgänger. Vostellungen von Dämonen im alten Israel*, Fribourg-Göttingen 2007, 363 s. (Orbis Biblicus et Orientalis, 227)

Prezentowana książka jest rozprawą doktorską pani Henrike Frey-Anthes, która po studiach ewangelickiej teologii i filologii Starożytnego Wschodu w Hamburgu i w Jerozolimie (1995–2002) obroniła pracę doktorską w roku 2006 na wydziale teologii ewangelickiej w Bonn.

Autorka podzieliła rozprawę na sześć rozdziałów i zakończenie. W rozdziale pierwszym *Pojęcie demon* omawia historię tego pojęcia, a następnie analizuje problematykę demonów w Starym Testamencie i zagadnienie „demoniczności” u Jahwe. W dalszej kolejności autorka omawia elementy dodatkowe związane z uwarunkowaniami historycznymi, które towarzyszyły rozwojowi pojęcia „demon”. Te elementy dodatkowe dzielą się na formalne i funkcjonalne. Do elementów formalnych należą: a) wygląd – demony są istotami mieszczonymi, b) pochodzenie – demony należą do zdegradowanych bóstw, c) miejsce – demony reprezentują przeciwne światy. Natomiast do elementów funkcjonalnych należą: a) pośrednicy informacji – demony jako przekraczający granice, b) zagrożenie – demony jako duchy działające na szkodę, c) pomoc – demony jako istoty chroniące.

W rozdziale drugim autorka omawia „istoty mieszane” jako demony o charakterze antropomorficznym i zoomorficznym. Do demonów antropomorficznych należą istoty zaopatrzone w skrzydła i małe bóstwa chroniące lub będące zagrożeniem. Wyrazem takich przedstawień są figurki i pieczęcie zawierające obrazy, jak np. „Pan zwierząt”. Elementy zoomorficzne zwane są Lamasztu, Pazuzu, Sfinksy, zwierzęta mówiące mające fragmenty ciała lwa. Wśród nich spotykamy latające skarabeusze, Lilit i Azazela.

Rozdział trzeci *Uosobione potęgi zła jako demony* przedstawia choroby (*deber, qeteb*) i siły natury w aspekcie religioznawczym, porównując wyrażenia hebrajskie z terminami asyryjskimi, z Ebla i Ugarit.

W czwartym rozdziale *Zdegradowani bogowie jako demony* autorka omawia takie demony, jak Reszef, Szedim w tekstach biblijnych oraz sąsiednich kultur, jak Ebla, Ugarit, Egiptu, Fenicji, Syrii i Palestyny.

W piątym rozdziale *Przedstawiciele wrogich światów jako demonów* autorka omawia następujące demony: *benot ja'anah, tannim, 'ijjim, šijjim, 'ohim, lilit, 'Aza'zel, še'irim* w aspekcie starotestamentalnym i religioznawczym.

W rozdziale szóstym *Mieszkańcy stref granicznych i pośrednicy jako demony* przedstawiona jest funkcja szatana w aspekcie religioznawczym (Bliski Wschód, Egipt) i jego

rola w tekstach biblijnych dotyczących nieba (Za 3, 1–7; Hi 1, 6–12; 2, 1–7; 16, 9; 30, 21) i ziemi (2 Sm 24, 1; 1 Krn 21, 1; Lb 22, 22nn). Ponadto autorka omawia zazdrosnego demona Asmodeusza.

Siódmy krótki rozdział poświęcony jest teologii istot demonicznych zamiast demonologii. Na podkreślenie zasługuje paragraf poświęcony ikonografii demonów przedstawiający obrazy, malowidła, figury, zachowane sceny mitologiczne z obszaru Bliskiego Wschodu i Egiptu (s. 306–318). Autorka korzystała tu z bogatej inspiracji szwajcarskiej szkoły fryburskiej (O. Keel).

Do osiągnięć autorki, poza uwzględnieniem współczesnej bibliografii, należy ustalenie własnego przejrzystego podziału istot demonicznych, wykorzystanie tekstów ugaryckich, egipskich, asyryjskich, sumerskich oraz przedstawień ikonograficznych z kręgu Bliskiego Wschodu i Egiptu.

Poznań-Bygoszcz

JERZY WOŹNIAK CM